МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

МАГІЛЁЎСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ
імя А.А.КУЛЯШОВА

СЛОЎНІК-ДАВЕДНІК

АСНОЎНЫХ ЛІНГВАСТЫЛІСТЫЧНЫХ І ТЭКСТАЛАГІЧНЫХ ТЭРМІНАЎ

Магілёў 1998

Складальнік: Абабурка М.В.

Слоўнік-даведнік асноўных лінгвастылістычных і тэксталагічных тэрмінаў. - Магілёў , 1998. 24 с.

Прызначаецца студэнтам філалагічнага факультэта, якія вывучаюць дысцыпліны "Стылістыка беларускай мовы", "Лінгвістычны аналіз тэксту", "Тэорыя літаратуры" і "Эстэтыка".

Рэкамендаваны да выдання кафедрай беларускай мовы на пасяджэнні ад 23 кастрычніка 1997 г. (пратакол № 2).

Рэцэнзент дацэнт, к.ф.н., заг. кафедры бел. і рускай моў Лаўшук А. С.

Рэдактар прафесар, к.ф.н., заг. кафедры беларускай мовы Рагаўцоў В. І.

Падпісана ў друк 16.02.98. Заказ № 18
Тыраж 50 экз. Аб`ем 1,5 друк. арк.

Лабараторыя аператыўнай паліграфіі, МДУ імя А.А.Куляшова
212022, г. Магілеў, вул. Касманаўтаў, 1

АБАГУЛЬНЕННЕ МАСТАЦКАЕ -- адзін з найважнейшых сродкаў мастацкага адлюстравання рэчаіснасці, пры якім мастак, малюючы канкрэтны аб"ект, імкнецца паказаць не толькі асаблівыя, але і агульныя прыкметы; мастацкае пазнанне рэчаіснасці, пры якім вобразы выступаюць як адзінства агульнага і асаблівага, тыповага і індывідуальнага зместу і формы. Гл. Вобраз мастацкі, Тыповае, Тыпізацыя і інш.

АБЗАЦ -- 1/ водступ управа ў пачатку радка; чырвоны радок; 2/ частка друкаванага ці рукапіснага тэксту ад аднаго чырвонага радка да другога, якая складаецца з аднаго ці некалькіх сказаў і характарызуецца адзінствам і адноснай закончанасцю зместу; 3/састаўны кампанент тэксту, адпаведны адной мікратэме /гл./. Семантыка-стылістычная катэгорыя, не мае пэўнай граматычнай формы, з"яўляецца разнавіднасцю звышфразавага адзінства /гл./ У вусным маўленні А. выдзяляецца інтанацыйна, яго першыя сказы вымаўляюцца з большай сілай голасу, чым астатнія. Паміж абзацамі робіцца паўза большая, чым паміж сказамі ў самім А. У дыялогах і палілогах А. звычайна супадае з кожным асобным выказваннем /гл./.

АКАЗІЯНАЛІЗМЫ -- 1/ словы, утвораныя тым ці іншым аўтарам паводле прадуктыўных мадэляў; выкарыстоўваюцца выключна ва ўмовах пэўнага кантэксту /гл./: рачуля /Д.Бічэль-загнетава/, лосьна, язьна /Р.Барадулін/; 2/ тое, што АЎТАРСКІЯ НАВАТВОРЫ /гл./.

АКТУАЛЬНАЕ ЧЛЯНЕННЕ СКАЗА /ВЫКАЗВАННЯ/ -- сэнсавае чляненне сказа /выказвання/ на аснове выражанага ў ім канкрэтнага зместу. Сказ /выказванне/ пры гэтым падзяляецца на 2 часткі: тэму - прадмет паведамлення і рэму - тое, што паведамляецца пра гэты прадмет. Тэмай можа быць як састаў дзейніка /калі ён папярэднічае выказніку/, так і частка саставу выказніка; рэмай - той ці іншы даданы член сказа з саставу выказніка. Актуальнае чляненне сказа /выказвання/ грунтуецца на тым, што наша думка рухаецца ад вядомага да невядомага, новага; першае - лагічны суб"ект, тэма - звычайна выказваецца ў пачатку сказа /выказвання/; другое - лагічны прэдыкат, ядро - у канцы сказа /выказвання/. Сродкамі выражэння актуальнага члянення сказа /выказвання/ з"яўляюцца парадак слоў, інтанацыя і пунктуацыя.

АНАЛІЗ -- разбор, расчляненне складанага моўнага цэлага /тэксту/ на састаўныя часткі.

АНАЛІЗ ЛІНГВІСТЫЧНЫ -- разбор моўных адзінак кожнага ўзроўню мовы, выяўленне і характарыстыка ў пэўнай паслядоўнасці іх адзнак

і ўласцівасцей: аналіз /разбор/ фанетычны, лексічны, марфалагічны і г.д.

АНАЛІЗ ЛІНГВІСТЫЧНЫ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ — разнавіднасць моўнага аналізу, мэтай якога з"яўляецца выяўленне сістэмы моўных сродкаў у перадачы ідэйна-тэматычнага і ідэйна-эстэтычнага зместу літаратурна-мастацкага твора, а таксама выяўленне адбору моўна-выяўленчых сродкаў аўтарам дзеля найбольшага эфекту ўздзеяння на чытача, слухача, гледача. Вельмі цесна звязаны з стылістычным і тэксталагічным аналізам /гл./. Выкарыстоўвае некаторыя метады і прыёмы такіх дысцыплін, як Выразнае чытанне і Стылістыка мастацкай літаратуры /гл./ Методыка мовы і Методыка літаратуры.

АНАЛІЗ СТЫЛІСТЫЧНЫ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ — разнавіднасць моўнага разбору літаратурна-мастацкага твора паводле жанрава-стылістычнай прыналежнасці тэксту, мэтавай устаноўкі аўтара /яго камунікатыўнай і эстэтычнай задач/, выкарыстання моўных і маўленчых сродкаў /танальнасць, эмацыянальнасць, экспрэсіўнасць, індывідуальна-стылявыя рысы лексікі, фразеалогіі, сінтаксісу і інш./, спосабаў арганізацыі тэксту, наяўнасці стылістычных памылак.

АНАЛІЗ ТЭКСТАЛАГІЧНЫ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ — крытычнае прачытанне тэксту твора паводле вывучэння яго крыніц /рукапісаў і друкаваных варыянтаў/, класіфікацыі і інтэрпрэтацыі перапрацовак тэксту /яго варыянтаў, рэдакцый і інш./, выяўлення яго асноўнага тэксту і працы пісьменніка з мэтай удасканалення як плана зместу, так і плана выражэння /гл./. Тэксталагічны аналіз у значнай ступені дапамагае літаратуразнаўчаму і лінгвістычнаму /лінгваэстэтычнаму/ аналізам.

АНТРАПАЦЭНТРЫЧНАСЦЬ — адна з асноўных адрознівальных рыс /побач з мастацкай інфармацыяй, мастацкасцю/ літаратурна-мастацкага тэксту /твора/, у якім пазнанне і адлюстраванне свету накіраванае найперш на пазнанне і адлюстраванне чалавека. Таму ў пераважнай большасці літаратурна-мастацкіх твораў створана цэлая сістэма дзейных асоб /герояў, персанажаў/. Сам пісьменнік з"яўляецца цэнтрам /цэнтральным суб"ектам/ мастацка-пазнавальнай дзейнасці. Чытач /слухач, глядач/ як завяршальнае звяно ўспрымае створаныя вобразы ў залежнасці ад уласных узаемаадносін з аб"ектыўнай рэчаіснасцю, узбагачаючы сваю духоўна-практычную дзейнасць. Такім чынам, катэгорыі „аўтар" — „персанаж" — „чытач" з"яўляюцца сэнсавымі цэнтрамі антрапаметрычнай структуры літаратурна-мастацкага твора.

АПАВЯДАЛЬНАЯ МОВА — 1/ мова апавяданняў, аповесцяў, раманаў, казак і інш; тое, што і празаічная мова ў дачыненні да мастацкай літаратуры; 2/ асноўны сродак лагічнага і паслядоўна арганізаванага паведамлення /маўлення/; тое, што і Маналог /гл./; 3/ паведамленне пра факты жыцця героя /апавядальніка, расказчыка/, пра тыя ці іншыя падзеі ў храналагічнай паслядоўнасці і ўнутранай сюжэтнай сувязі, апісанне і разважанне апавядальніка. Гл. Апавядальная норма і Формы маўлення, Аўтарская мова і Мова дзейных асоб.

АПАВЯДАЛЬНАЯ НОРМА — 1/ у шырокім сэнсе — апавядальная мова; 2/ агульнапрынятыя тыпы і разнавіднасці эпічнага, драматычнага і лірычнага выкладу, асабліва такіх універсальных катэгорый, як „герой" /„персанаж"/, „час", „прастора", „крыніца інфармацыі", „вобраз аўтара", „вобраз чытача" і інш.; 3/ аснова нацыянальнай апавядальнай традыцыі. Даследуючы шляхі станаўлення беларускай паэмы і рамана, а таксама генезіс народнай і купалаўска-коласаўскай паэтыкі, вучоныя ўстанавілі, што беларуская апавядальная традыцыя — гэта беларускае гутарковае і народна-дыялектнае вобразнае маўленне, беларускі фальклор і вопыт рускай, польскай, украінскай і іншых развітых літаратур. Я.Купала і Я.Колас у сваёй творчасці прадэманстравалі сінтэз стылістычных планаў і пластоў, аўтарскай мовы і мовы герояў /персанажаў/, узаемадзеянне гутарковага маўлення з кніжным, змену розных эмоцый і стылістычнай афарбоўкі разам са зменай лексічнага значэння слова, камунікатыўнай функцыі таго ці іншага словазлучэння або нават сказа ці суцэльнага абзаца /звышфразавага адзінства/. У выніку атрымліваўся той глыбінны змест як кантэксту, так і ўсяго тэксту, створанага на новай літаратурнай мове, той рэалізм і тая народнасць, якіх патрабавала і патрабуе апавядальная норма. Далей беларускія савецкія пісьменнікі развілі і ўдасканалілі намаганні Я.Купалы і Я.Коласа /найперш М.Чарот, У.Дубоўка, А.Куляшоў, К.Чорны, К.Крапіва, І.Мележ, Я.Брыль і інш./.

АПАВЯДАЛЬНАЯ ПЕРСПЕКТЫВА — адлюстраванне аўтарскага выкладу, г.зн. таго спосабу расповеду, які выбіраецца аўтарам для выражэння ідэі /ідэй/ у ягоным творы. А.П. літаратурна-мастацкага твора прадугледжвае ўзаемадзеянне яго суб"ектна-маўленчай, кампазіцыйна-сюжэтнай і прасторава-часавой арганізацыі, абумоўленае адпаведнай камунікатыўна-творчай стратэгіяй аўтара, г.зн. пісьменніка.

АРХІТЭКТОНІКА — агульная /знешняя/ будова літаратурна-мастацкага твора; структурная арганізацыя твора як адзінага мастацкага

цэлага. Залежыць ад ідэйна-тэматычных, жанрава-стылістычных законаў і індывідуальна-аўтарскіх памкненняў. Падзел твора на састаўныя часткі з"яўляецца не механічным, а глыбока творчым і прадыктаваны зместам. А. цесна звязана з Кампазіцыяй /гл./ — унутранай будовай твора.

АЎТАРСКІЯ АДСТУПЛЕННІ АД НОРМЫ — 1/ адступленні аўтараў мастацкіх тэкстаў ад агульнапрынятых нормаў паэзіі дзеля большага дасягнення змястоўнасці і мастацкасці; так званыя паэтычныя вольнасці; 2/ адхіленні ад агульнапрынятых норм літаратурнай мовы на ўсіх узроўнях для адлюстравання моўнай сітуацыі, моўнай характарыстыкі і так званага мясцовага каларыту /пераважна пры выкарыстанні дыялектызмаў, прафесіяналізмаў, індывідуальнага маўлення і інш./.

АЎТАРСКІЯ ЛІРЫЧНЫЯ АДСТУПЛЕННІ — разнавіднасць аўтарскай мовы /гл./, у якой выяўляюцца непасрэдныя адносіны аўтара да паказу, напрыклад, зачын аповесці Я.Коласа „У глыбі Палесся", які звычайна называюць „На прастор, на шырокі прастор!"

АЎТАРСКАЯ МОВА — 1/ аўтарскае апавяданне, апісанне, разважанне ў літаратурна-мастацкім творы, што не адносіцца да мовы персанажаў; 2/ часткі твора /тэксту/, у якіх аўтар звяртаецца да чытача /слухача, гледача/ ад сябе. Гл. Маналог аўтарскі; 3/ тое, што Рэмаркі аўтарскія /гл./; 4/ тое, што і Вобраз аўтара /гл./, Вобраз апавядальніка /гл./, Вобраз лірычнага героя /гл./.

АЎТАРСКІЯ НАВАТВОРЫ — стылістычна абмежаваныя словы і выразы, створаныя пісьменнікам і мэтанакіравана ўведзеныя ў моўную фактуру літаратурна-мастацкага твора; ужываюцца з мэтай свежага і яскравага выражэння стылістычных эфектаў і мастацкіх дэталяў, стварэння каламбураў /гл./; аказіяналізмы /гл./.

АФАРБОЎКА /СТЫЛІСТЫЧНАЯ/ ТЭКСТУ — дадатковыя стылістычныя адценні, якія накладваюцца на асноўнае, прадметна-лагічнае значэнне слова, словазлучэння, сказа і выконваюць эмацыянальна-экспрэсіўную або ацэначную функцыю, прыдаючы выказванням характар урачыстасці, узвышанасці, фамільярнасці, грубаватасці і г.д.

АФАРЫЗМ — выказванне, у якім у трапнай, лаканічнай і звычайна вобразнай форме выказана арыгінальная думка. Афарыстычнасць уласцівая найперш прыказкам, прымаўкам, крылатым словам і выразам /гл./.

ВЕРБАЛЬНЫ ТЭКСТ — звязная мова, якая атрымліваецца як вынік вербальнага /слоўнага/ мыслення на вуснай ці пісьмовай мове.

ВЕРШАВАНАЯ МОВА — мерная, рытмічна арганізаваная мова, інтана-

цыйна /а на пісьме — і графічна/ падзеленая на супастаўляльныя паралельныя рады; супрацьлеглая празаічнай мове /гл./. Энцыклапедычнае азначэнне В.М. — гэта асаблівы тып эмацыянальна афарбаванай, згушчанай мовы, у якой гранічна адчувальны кожны элемент /кампанент/, а найбольш значныя гукі і сугуччы, словы, паўзы, вобразы і мікравобразы /гл./ не толькі акцэнтуюцца, але і ставяцца ў цэнтр увагі. Калі проза ў кожнай фразе мае іншую, пераменную інтанацыю, то ў вершы, наадварот, — пастаянства аднароднай інтанацыйнай сістэмы, сіметрыя і перыядычнасць члянення сінтаксічных адрэзкаў, пэўным чынам арганізаваная рытмамелодыка /гл./.

ВОБРАЗ МАСТАЦКІ Ў ТЭКСЦЕ — форма пазнання і адлюстравання чалавека і прыроды, увогуле свету ў мастацкай літаратуры пры дапамозе слова, словазлучэння, сказа. В.М. выступае і як асноўнае звяно літаратурна-мастацкага твора /напрыклад, вобраз Сымона-музыкі ў Я.Коласа/, і як стварэнне мастацкага, вобразнага маўлення /гл./, мастацкасці ўвогуле /напрыклад, паэма Я.Коласа „Сымон-музыка", вершаваная мова Я.Коласа, празаічная мова Я.Коласа, паэтыка Я.Коласа/. Як дыялектычна супярэчлівае, рухомае адзінства формы і зместу В.М.адлюстроўвае не толькі агульны сэнс з"явы, але і непаўторную індывідуальнасць. Формы будовы В.М. самыя разнастайныя. Яны залежаць ад літаратурнага роду /гл./, сюжэту /гл./, жанру /гл./, мастацкага метаду /гл./, эстэтычнага ідэалу /гл./, мастацкага і індывідуальнага стылю /гл./. Паводле „Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі", мастацкае асэнсаванне свету фарміруе яго карціну, якая мае аб"ектна-суб"ектыўны характар, аднак В.М. — не толькі „вобразная ілюстрацыя" жыццёвых прататыпаў ці агульных ідэй, але і кампанент адносін паміж творцам мастацкіх каштоўнасцей і тым, хто іх успрымае. Першапачаткова вобраз узнікае ў свядомасці мастака. Пры яго стварэнні важнае значэнне набывае светасузіральная пазіцыя пісьменніка, якая з мастацкім вымыслам, густам мастацкім, інтуіцыяй выступае ў якасці кампанента мастацкай творчасці. В.М. знаходзіць пэўнае рэчыўнае афармленне ў розных відах мастацтва /слова ў мастацкай літаратуры, фарбы ў жывапісе, лініі ў графіцы і г.д./, раскрываецца ў ідэі мастацкай, якая дыктуе вырашэнне тэмы і сюжэта, кампазіцыю /гл./ твора мастацтва. Сваё поўнае завяршэнне В.М. набывае ў працэсе яго ўспрымання рэцыпіентамі мастацтва. В.Шклоўскі раіць адрозніваць, з аднаго боку, паэтычны вобраз, а з другога — празаічны, гаворачы: „Паэтычны вобраз ёсць адзін са сродкаў паэтычнай мовы. Празаічны

вобраз ёсць сродак адцягненасці: кавунок замест круглага абажура ці кавунок замест галавы ёсць толькі адцягненне ад прадмета адной з іх якасцяў і нічым не адрозніваецца ад азначэння галава = шару, кавун = шару. Гэта — мысленне, але гэта не мае нічога агульнага з паэзіяй". /Гл.: Шкловский В. О теории прозы. М., 1983. С. 12/. Гл. Вобразнае маўленне /выказванне/, Выразнае маўленне.

ВОБРАЗ АПАВЯДАЛЬНІКА — разнавіднасць аўтарскага выкладу; вобраз асобы, ад якой вядзецца расповед /апавяданне, апісанне, разважанне/; выяўленне спецыфічных адносін пісьменніка да тэксту твора. Пры наяўнасці апавядальнай перспектывы /гл./ можна адрозніваць тры тыпы В.А.: 1/ апавядальнік збліжаецца з вобразам аўтара /гл./ і вядзе расповед ад імя 3-яй асобы; 2/ апавядальнік як дзейная асоба, удзельнік падзей і каментатар усяго; 3/ апавядальнік вядзе свой расповед ад імя 1-й асобы і нібы спавядаецца перад чытачом /слухачом, гледачом/. Сустракаюцца творы з некалькімі апавядальнікамі /напрыклад, у В.Казько/. Нельга атаясамліваць В.А. з вобразам аўтара /гл./, вобразам лірычнага героя /гл./, дзейнымі асобамі /гл./ у літаратурна-мастацкім тэксце /гл./. У сучаснай мастацкай літаратуры могуць супадаць галасы аўтара, апавядальніка і дзейных асоб /герояў/.

ВОБРАЗ АЎТАРА — самая агульная катэгорыя літаратурна-мастацкага твора, якая лічыцца індывідуальнай слоўна-маўленчай структурай, што пранізвае ўвесь лад твора. „Вобраз аўтара — гэта цэнтр, фокус, у якім скрыжоўваюцца, аб"ядноўваюцца, сінтэзуюцца ўсе стылістычныя прыёмы слоўнага мастацтва" /Виноградов В.В. О теории художественной речи. М., 1971. С. 151/. В.А. прысутнічае /адкрыта ці завуалявана/ у кожным творы незалежна ад спосабу выкладу /ад „Я", да „Ён", „Яна", „Яно" ці „Яны", ад „Ты" і г.д./. Нельга атаясамліваць канкрэтную асобу аўтара, вобраз аўтара, вобраз апавядальніка /гл./ і вобраз лірычнага героя /гл./.

ВОБРАЗ ЛІРЫЧНАГА ГЕРОЯ — вобраз асобы, якой належыць перажыванне, выяўленае ў лірычным творы. В.Л.Г. узнікае ў чытача ў выніку знаёмства з лірычнай творчасцю таго ці іншага паэта. В.П.Рагойша адзначае: „В.Л.Г. нельга прасталінейна атаясамліваць з асобай паэта, яго перажываннямі — з пачуццямі і думкамі аўтара. Суадносіны паміж імі — гэта, кажучы некалькі спрошчана, суадносіны прататыпа і героя ў эпічным творы, які ўзнікае, як і В.Л.Г., у выніку адбору паэтычнага жыццёвага матэрыялу, аўтарскага мастацкага домыслу, тыпізацыі /гл./". /Рагойша В.П. Паэтычны слоўнік. Мн., 1979. С. 17/.

ВОБРАЗ-МАЛЮНАК — гл. Партрэт, Пейзаж.

ВОБРАЗ-СІМВАЛ — гл. Сімвал.

ВОБРАЗ СЛОЎНЫ — гл. Тропы.

ВОБРАЗ-ТЫП — гл. Тыпізацыя, Тыповае.

ВОБРАЗ-ХАРАКТАР — гл. Тыпізацыя, Тыповае.

ВОБРАЗ ЧЫТАЧА — вобраз таго, хто прымае мастацкае слова; рэцыпіент. В.Ч. — вобраз дзейнай асобы, выразніка аўтарскай задумы. Арыентацыя на В.Ч. часцей за ўсё бывае ў зачынах /гл./, зваротах, пралогах, эпілогах і інш.

ВОБРАЗНАЕ МАЎЛЕННЕ — выказванне ці тэкст, што ўтрымлівае ў сабе вобраз /мастацкі, эстэтычны і інш./; фігуральнае маўленне, насычанае вобразамі, заснаванымі на вобразна-метафарычнай і вобразна-характарыстычнай функцыях мовы.

ВЫКАЗВАННЕ — адзінка паведамлення, што мае сэнсавую суцэльнасць, або змест.

ВЫКАЗВАННЕ ВОБРАЗНАЕ /ФІГУРАЛЬНАЕ/ — адзінка паведамлення, што мае вобразны змест; выказванне, якое надае маўленню эмацыянальна-экспрэсіўныя якасці.

ВЫРАЗНАЕ МАЎЛЕННЕ — уласцівасць маўлення /яго вобразнасць, экспрэсія/ падтрымліваць увагу і цікавасць у чытача, слухача, гледача.

ВЫРАЗНАЕ ЧЫТАННЕ — 1/ навучальная дысцыпліна, якая вучыць правільна і артыстычна чытаць мастацкія творы; 2/ мастацкае чытанне ва ўмовах агульнаадукацыйнай школы; 3/ самастойны від выканальніцкага мастацтва.

ГАВАРКІЯ СЛОВЫ — характарыстычныя словы, словы-вобразы, у якіх назвы „самі гавораць за сябе": знічка /таму што знікае/, басаногае маленства ці дзяцінства /таму што: 1/ у маленстве /дзяцінстве/ часцей за ўсё ходзяць басанож; 2/ беднасць; „эканомія" абутку і г.д.

ГЕРМЕНЕЎТЫКА — вучэнне пра тлумачэнне тэкстаў, пераважна старажытных, першапачатковы сэнс якіх незразумелы; вытлумачэнне тэкстаў.

ДЗЕЙНАЯ АСОБА — літаратурны герой, персанаж /гл./, вобраз-характар, вобраз-тып /гл./, праз якія пісьменнік выяўляе сваё разуменне чалавека, суадносячы яго асобу з гісторыяй і практыкай грамадства.

ДЫЯЛОГ, або ДЫЯЛАГІЧНАЕ МАЎЛЕННЕ, — форма маўлення /звычайна размова, гутарка/, уласцівая дзвюм ці некалькім дзейным асобам /героям, персанажам/. Выказванні ў дыялогах называюцца рэплікамі /гл./. Мастацкія дыялогі хутчэй за ўсё з"яўляюцца стылізацыяй пад вусна-гутарковае маўленне і своеасаблівым прыдаткам да аўтарскай мовы /гл./ як

бы не працягам, асабліва ў празаічных творах, але з удзелам дзейных асоб. Таму ў літаратурна-мастацкіх творах пры дыялогах шырока выкарыстоўваюцца аўтарскія рэмаркі /гл./. Сучасныя лінгвісты і літаратуразнаўцы разглядаюць дыялогі інфармацыйныя, сюжэтныя, дынамічныя і інш.

ЖАНР -- 1/ разнавіднасць маўлення, якая вызначаецца дадзенымі ўмовамі сітуацыі і мэтай ужывання; 2/ гістарычна выпрацаванае падраздзяленне ўнутры ўсіх відаў мастацтва; 3/ форма літаратурна-мастацкага твора, якая склалася гістарычна на аснове ўвасаблення пэўнага зместу, аднак у выніку сваёй адноснай самастойнасці ў працэсе літаратурнага развіцця можа „адчужацца" ад яго і выражаць новы змест. Кожны з літаратурных родаў /гл./ мае свае жанры. Так, эпічнымі Ж. з"яўляюцца раман, аповесць, апавяданне, навела; лірычнымі -- песня, гімн, дыфірамб і інш.; драматычнымі -- камедыя, трагедыя, драма. Кожны Ж. мае свае жанравыя асаблівасці /разнавіднасці/, характар якіх залежыць ад канкрэтнага зместу твора. Так, эпіграма можа быць літаратурна-мастацкай, палітычнай, сацыяльна-бытавой, песня -- інтымна-лірычнай, гістарычнай, патрыятычнай і г.д. Паколькі паміж рознымі літаратурнымі родамі няма рэзкай мяжы, то ўзаемадзеянне і ўзаемапранікненне іх прывяло да шэрагу новых жанраў мастацкай літаратуры: ліра-эпічных /балада, паэма, верш у прозе/ і ліра-драматычных /байка, драматычная паэма/. На аснове ўзаемадзеяння жанраў і жанравых разнавіднасцей узніклі фарс-вадэвіль, трагікамедыя, сатырычная элегія, сатырычны раман і г.д. Кожны перыяд літаратурна-мастацкага развіцця карыстаецца пэўнымі Ж. і жанравымі разнавіднасцямі. Складанасці ў падзеле літаратурна-мастацкіх твораў на жанры і іх разнавіднасці тлумачацца вялікай разнастайнасцю спосабаў і прыёмаў пісьменніцкага ўвасаблення жыцця, разнастайнасцю пісьменніцкіх талентаў, спосабаў выкладу і манер, індывідуальных стыляў /гл./ і г.д.

ЗАЧЫН -- 1/ устойлівая слоўная формула ў пачатку твораў вуснай народнай творчасці; 2/ тое ж самае і ў фальклярызаваным літаратурна-мастацкім творы; 3/ экспазіцыя.

ЗВЫШФРАЗАВАЕ АДЗІНСТВА -- 1/ тое ж, што і Празаічная страфа /гл./; 2/ некалькі сказаў ці абзацаў /гл./, якія аб"ядноўваюцца граматычна, тэматычна і інтанацыйна, утвараючы складанае сінтаксічнае цэлае ў звязным маўленні /тэксце/.

ЗНЕШНЯЕ МАЎЛЕННЕ -- маўленне ва ўласным сэнсе, г.зн. увасобленае

ў гуках, якое мае гукавое выражэнне. Параўн.: Унутранае маўленне, або ўнутраны маналог /гл./.

ІДЭАЛ ЭСТЭТЫЧНЫ -- мастацка-вобразнае ўяўленне пісьменніка пра прыгожае ў жыцці. І.Э. вызначаецца грамадскімі поглядамі мастака: чым больш яны прагрэсіўныя, тым вышэйшы І.Э. І.Э. вызначае ўсю сістэму вобразаў, выяўляецца як у станоўчым, так і ў крытыцы ці паказе адмоўнага.

ІДЭЙНЫ ЗМЕСТ -- выражэнне ў літаратурна-мастацкім творы абагульнена-эмацыянальнай думкі пісьменніка наконт таго, што ён адлюстроўвае /падзеі, з"явы, чалавечыя характары, замалёўкі прыроды і інш./, а таксама суадносіны адлюстраванага з пісьменніцкімі ідэаламі /эстэтычнымі, палітычнымі, грамадскімі і інш./. І.З. часта называюць ідэйна-тэматычным з-за адзінства /узаемадзеяння/ тэмы і ідэі твора. Змест твора абумоўлівае сабою і выбар пісьменнікам жыццёвых карцін, характараў дзейных асоб, кампазіцыі твора і яго мовы, г.зн. форму літаратурнага твора. Дзякуючы форме твора змест праяўляецца ва ўсёй яго паўнаце і шматграннасці.

ІНДЫВІДУАЛЬНАСЦЬ ТВОРЧАЯ -- таленавіты аўтар, творчасць якога арыгінальная і вызначаецца індывідуальна-стылявымі асаблівасцямі, што ўносяць уклад у развіццё нацыянальнай культуры.

ІНДЫВІДУАЛЬНЫ ВЫКЛАД /ПОЧЫРК/ -- тое, што і Стыль індывідуальны /гл./.

ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ТЭКСТУ -- 1/ спосаб вывучэння твораў, растлумачэнне зместу, стылю, прынцыпаў мастацкай структуры тэксту; 2/ тое, што і Лінгвaэстэтычны аналіз тэксту /гл./; 3/ навучальная дысцыпліна /пераважна на аддзяленнях замежных моў і літаратур/, якая вывучае тэорыю і практыку інтэрпрэтацыі як арыгінальных літаратурна-мастацкіх твораў, так і перакладных. Узнікла як разнавіднасць герменеўтыкі і тэксталогіі /гл./.

ІНТЭРТЭКСТУАЛЬНАСЦЬ -- 1/ адно з адгалінаванняў тэорыі тэксту /гл./; 2/ больш шырокае разуменне тэорыі цытатнасці; 3/ уключэнне аднаго тэксту ў іншы, нават зусім не звязаны з дадзеным ні мовай, ні часам, ні эпохай /„тэкст у тэксце"/.

КАЛАМБУР -- 1/ фігура маўлення, якая заключаецца ў выкарыстанні мнагазначнасці і аманіміі слоў, а таксама гукавога падабенства ў словах, словазлучэннях, сказах дзеля дасягнення камічнага эфекту; гульня слоў; 2/ верш, пабудаваны на так званай каламбурнай рыфме.

КАМЕНЦІРАВАННЕ /ЛІНГВІСТЫЧНАЕ/ ТЭКСТУ -- 1/ лінгвістычнае вытлумачэнне незразумелых ці малазразумелых мясцін таго ці іншага тэксту,

пераважна літаратурна-мастацкага; 2/ тое, што і Лінгвістычны аналіз тэксту, Інтэрпрэтацыя тэксту і Лінгваэстэтычны аналіз тэксту /гл./.

КАМПАЗІЦЫЯ — будова літаратурна-мастацкага твора, абумоўленая яго зместам, характарам, прызначэннем; важны элемент структуры мастацкага вобраза з мэтай яго найлепшага ўспрымання; уся знешняя /гл. Архітэктоніка/ і ўнутраная структура мастацкага твора, размяшчэнне і спалучэнне асобных частак, састаўных элементаў сюжэта /экспазіцыя, завязка, развіццё дзеяння, кульмінацыя, развязка, эпілог/, вобразаў-характараў, сцэн, эпізодаў, карцін, дыялогаў і маналогаў, падзел на часткі, раздзелы, строфы і г.д. К. вызначаецца задумай твора, адносінамі пісьменніка да таго, што ён адлюстроўвае, увогуле — ідэйным зместам твора /гл./. К. залежыць і ад жанру твора /гл./.

КАНТЭКСТ — 1/ сэнсава закончаны ўрывак пісьмовага тэксту /гл./, які дае магчымасць выявіць значэнне асобнага слова ці фразы, выкарыстаных у ім; 2/ лінгвістычнае акружэнне пэўнай моўнай адзінкі, умовы, асаблівасці яе ўжывання ў дадзеным акружэнні; 3/ фрагмент тэксту. Адрозніваюць мікракантэкст — мінімальны кантэкст і макракантэкст — максімальны кантэкст. Параўн.: Мікратэкст і Макратэкст /гл./.

КАНЦОЎКА — заключная частка літаратурна-мастацкага твора ці яго структурна-кампазіцыйнай адзінкі /раздзела, абзаца, страфы, паэтычнага радка/. Разнавіднасцямі К. з"яўляюцца Пуант, Рэфрэн, Эпілог/гл./.

КОМПЛЕКСНЫ АНАЛІЗ /МАСТАЦКАГА/ ТЭКСТУ — шматаспектны /лінгвістычны, стылістычны, лінгвастылістычны, лінгваэстэтычны і тэксталагічны/ аналіз літаратурна-мастацкага твора. Гэта поўны змястоўны лінгвістычны аналіз тэксту, які мае на мэце высвятленне форм узаемадзеяння ўсіх моўных узроўняў тэксту ў іх суадносінах з ідэйным /ідэйна-тэматычным/ зместам твора.

КРЫЛАТЫЯ СЛОВЫ І ВЫРАЗЫ — вобразныя словы, словазлучэнні і выказванні вядомых людзей /пісьменнікаў, палітыкаў, вучоных і інш./; у шырокім сэнсе тое, што і афарызм /гл./.

ЛІНГВАСТЫЛІСТЫКА — 1/ навука пра стылі мовы, віды і тыпы маўлення, якія вызначаюцца ўмовамі, сітуацыяй, мэтай зносін і адрозніваюцца адпаведнымі сродкамі або насычанасцю імі; 2/ стылістыка маўлення ў сукупнасці. Гл. Стылістыка.

ЛІНГВІСТЫКА ТЭКСТУ — 1/ у сярэдзіне XX ст. навука пра тэкст /гл./ з боку яго звязнасці і зразумеласці, правілаў выбару актуалізацыі

пры пераходзе ад мовы да маўлення; 2/ на сучасным этапе — напрамак лінгвістычных даследаванняў, аб"ектам якіх з"яўляюцца правілы пабудовы звязнага тэксту і яго сэнсавыя катэгорыі, што выражаюцца паводле гэтых правілаў; 3/ тое, што і Тэорыя тэксту /гл./, Прагматыка /гл./.

ЛІНГВІСТЫЧНАЯ ПАЭТЫКА — 1/ лінгвістычны падыход да вывучэння паэтычнай мовы; 2/ лінгвістычнае разуменне літаратурна-мастацкага тэксту, мовы мастацкай літаратуры і мастацкасці ўвогуле /гл. адпаведныя артыкулы/.

ЛІНГВАЭСТЭТЫЧНЫ АНАЛІЗ ТЭКСТУ — 1/ моўны аналіз тэксту з улікам эстэтычнай функцыі мовы /маўлення/; 2/ аналіз літаратурна-мастацкага тэксту паводле схемы: а/ агульная характарыстыка; б/ лінгвістычная характарыстыка; в/ эстэтычная характарыстыка.

ЛІНГВІСТЫЧНЫ /СТЫЛІСТЫЧНЫ/ ЭКСПЕРЫМЕНТ — 1/ адзін з асноўных метадаў лінгвістычнага /стылістычнага/ аналізу тэксту /гл./; 2/ пошук магчымасцей замены адной моўнай адзінкі на іншую /варыянтную/ у рамках асобнага тэксту /гл./, калі ставіцца мэта выявіць сэнсавую, стылістычную, эмацыянальную і эстэтычную нагрузку таго моўнага сродку, які прыцягнуў увагу чытача або даследчыка.

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ ТЭКСТ — 1/ арыгінальны твор мастацкай літаратуры, напісаны на літаратурнай мове, які мае сэнсавую і эстэтычную цэласнасць, а таксама інтанацыйную завершанасць; 2/ фрагмент /гл./ літаратурна-мастацкага твора, які з"яўляецца звязным выказваннем і завершаным сэнсава-тэматычным, логіка-граматычным і інтанацыйным цэлым; 3/ разнавіднасць аўтарскай мовы /гл./.

МАКРАТЭКСТ — 1/ тэкст вялікага памеру; 2/ суцэльны тэкст разам з усімі яго варыянтамі.

МАКРАТЭМА — тэма, цесна звязаная з ідэйным зместам /гл./.

МАНАЛОГ — разгорнутае, працяглае, тэматычна адзінае выказванне аўтара ці дзейнай асобы, звернутае да іншых асоб /чытача, слухача, гледача таксама/ або да самога сябе.

МАНАЛОГ АПАВЯДАЛЬНЫ — маналог, які што-небудзь паведамляе; лагічнае і паслядоўна арганізаванае паведамленне.

МАНАЛОГ АЎТАРСКІ — тое, што і Аўтарская мова, Вобраз аўтара /гл./.

МАНАЛОГ ДРАМАТЫЧНЫ — разнавіднасць маналога /гл./, у якім мова слоўная служыць дзеля суправаджэння іншай інфармацыі, г.зн. своеасаблівага тлумачэння мімікі, жэстаў, пластычных рухаў і інш.

МАНАЛОГ ЛІРЫЧНЫ — маналог, які служыць дзеля выражэння разнастайных пачуццяў і перажыванняў.

МАНАЛОГ УНУТРАНЫ — стылістычны прыём літаратурна-мастацкага адлюстравання рэчаіснасці праз унутранае маўленне дзейнай асобы.

МАСТАЦКАСЦЬ — асноўнае патрабаванне літаратурна-мастацкага тэксту /гл./. М. заключаецца ў тым, што рэчаіснасць пры дапамозе мастацкага слова /вобраза/ паказваецца ў агульных, тыповых і асаблівых, індывідуальных рысах, у выніку чаго адлюстраванне атрымлівае надзвычай яркую, жывую і праўдападобную ці праўдзівую выразнасць.

МАСТАЦКІ ТЭКСТ — гл. Літаратурна-мастацкі тэкст.

МАЎЛЕННЕ МАНАЛАГІЧНАЕ — тып маўленчай дзейнасці чалавека /асобы/, разлічанай на апасродкаванае ўспрыманне традыцыйных функцыянальна-сэнсавых разнавіднасцей мастацкага маўлення — апавядання, апісання і разважання /гл. Формы маўлення/.

МЕЛОДЫКА — 1/ інтанацыя; 2/ вучэнне пра мелодыю.

МЕТРЫКА — раздзел вершазнаўства, які вывучае сукупнасць правіл вершаскладання ў той ці іншай мастацкай літаратуры.

МЕТАД МАСТАЦКІ — 1/ творчы метад, або гістарычна абумоўлены спосаб адлюстравання рэчаіснасці ў мастацтве і тып мастацкага мыслення, сукупнасць прынцыпаў мастацкага адбору, ідэйна-эстэтычнай ацэнкі і абагульнення жыццёвых з"яў з пазіцый грамадскіх і чалавечых ідэалаў; 2/ сукупнасць агульных ідэйна-мастацкіх прынцыпаў, якімі кіруецца пісьменнік у сваёй творчай практыцы пры адборы жыццёвых з"яў, іх асэнсаванні і ацэнцы з пазіцый пэўнага эстэтычнага ідэалу /гл./, а таксама адпаведных спосабаў адлюстравання рэчаіснасці і ўвасабленне яе ў мастацкіх вобразах.

МІКРАТЭКСТ — 1/ тэкст невялікага памеру, напрыклад, аднарадкоўе; 2/ звычайны просты развіты сказ.

МІКРАТЭМА — тэма, або падтэма, не ўсяго твора, а толькі пэўнай яго часткі, нават самай мінімальнай: абзаца /гл./ ці складанага сінтаксічнага цэлага /гл./.

МОВА ДЗЕЙНЫХ АСОБ — 1/ мова герояў, персанажаў /гл./ у адрозненне ад аўтарскай мовы /гл./ у літаратурна-мастацкім творы /гл./; 2/ тое, што і Рэплікі /гл./.

МОВА МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ — 1/ тое, што і Стыль мастацкі /гл./; 2/ разнавіднасць літаратурнай мовы, пры дапамозе якой не абслугоўваюцца, а адлюстроўваюцца ў літаратурна-мастацкіх тэкстах /гл./ усе

сферы грамадскай дзейнасці людзей, самі людзі, жывая і нежывая прырода і інш.

М.М.Л. выступае ў дзвюх разнавіднасцях: вершаванай і празаічнай. На вершаванай мове /гл./ часцей за ўсё складаюцца лірычныя і ліра-эпічныя творы, на празаічнай мове /гл./ — розныя жанры мастацкай прозы і драматургіі.

Патрэбна адрозніваць, а не атаясамліваць мову сучаснай беларускай мастацкай літаратуры і сучасную беларускую літаратурную мову.

МОЎНА-ВЫЯЎЛЕНЧЫЯ СРОДКІ ТЭКСТУ — сродкі, што надаюць выказванню вобразнасць і выразнасць /гл. Вобразнае маўленне/, выконваюць функцыю маляўнічага адлюстравання рэчаіснасці і асацыятыўна звязаныя з нашымі зрокавымі, слыхавымі і іншымі адчуваннямі; тропы /гл./ і фігуры /гл./ маўлення. М.-В.С.Т. могуць быць як нарматыўныя /агульнаўжывальныя/, так і ненарматыўныя /аказіянальныя/.

ПАДТЭКСТ — 1/ унутраны, прыхаваны сэнс якога-небудзь тэксту ці выказвання; 2/ мастацкі прыём адлюстравання думкі, пачуцця, якія не выказаныя непасрэдна, а падразумяваюцца, угадваюцца ў мастацкіх дэталях, рэпліках персанажаў /гл./, у апісаннях прыроды, абстаноўкі і г.д.

ПАЛІЛОГ — 1/ форма і жанр гутарковага маўлення, што зводзяцца да размовы некалькіх асоб; 2/ адлюстраваная ў літаратурна-мастацкім творы размова трох і больш дзейных асоб /герояў, персанажаў/.

ПАРТРЭТ — апісанне ў літаратурна-мастацкім творы знешняга выгляду дзейнай асобы /героя, персанажа/, рыс твару, фігуры, адзення, манеры паводзіць сябе. У П. выяўляецца індывідуальнасць дзейнай асобы /героя, персанажа/, яго сацыяльная і нацыянальная прыналежнасць, духоўны свет, псіхалогія і г.д. П. можа быць дынамічны, псіхалагічны і цэласны або дэталізаваны.

ПАРТРЭТ ЛІТАРАТУРНЫ — літаратурная біяграфія; біяграфічны нарыс пра пісьменніка, мастака, культурнага ці грамадскага дзеяча.

ПАЎЗРОЎНЕВЫ АНАЛІЗ ТЭКСТУ — гл. Расчлянёны аналіз тэксту.

ПАЭТАПНЫ АНАЛІЗ ТЭКСТУ — гл. Поўны і Расчлянёны аналіз тэксту.

ПАЭТЫКА — 1/ навука, якая вывучае структуру, характэрныя асаблівасці і змястоўнасць літаратурна-мастацкай формы. Падзяляецца на апісальную /аўтараэнаўчую/, агульную і гістарычную П. Агульная П. разглядае ўсе магчымыя спосабы і прыёмы, а таксама сродкі ўвасаблення аўтарскай задумы, іх адпаведнасць літаратурным родам, відам

і жанрам /гл./. Апісальная П. даследуе эстэтычныя кампаненты твораў асобнага пісьменніка, літаратурнага напрамку ці цэлага перыяду. Гістарычная П. разглядае паходжанне і развіццё розных мастацкіх кампанентаў / эпітэт, метафара, метрыка верша і інш./ і катэгорый у залежнасці ад сацыяльных і чыста літаратурных умоў; 2/ сістэма мастацкіх прыёмаў таго ці іншага пісьменніка або асобнага літаратурна-мастацкага твора /гл./.

ПАЭТЫКА ФАРМАЛЬНАЯ — 1/ структурная П.; 2/ лінгвістычная П.

ПАЭТЫЧНАЯ МОВА — 1/ мова, уласцівая паэзіі; 2/ вобразнае, мастацкае маўленне; 3/ у шырокім сэнсе мова мастацкай літаратуры /гл./, слоўнае мастацтва; мова, заснаваная на эстэтычнай функцыі ле, на яе выяўленчых сродках, на яе эстэтычных магчымасцях і здольнасцях.

ПЕЙЗАЖ — 1/ сродак мастацкай выразнасці; 2/ карціны прыроды, вобразы-малюнкі ў літаратурна-мастацкім творы /тэксце/. Ідэйна-мастацкія функцыі П. самыя разнастайныя: выконвае ролю апісання месца дзеяння, абстаноўкі, можа выяўляць думкі, настроі, пачуцці, перажыванні аўтара або дзейных асоб /герояў, персанажаў/ і інш.

ПЕРСАНАЖ — 1/ дзейная асоба /гл./, літаратурны герой рамана, аповесці, драмы, апавядання і інш.; 2/ другарадны, адмоўны герой ці вобраз у такіх жанрах, як байка.

ПЕРЫЯД — шырока развіты часцей за ўсё складаны сказ, які характарызуецца паводле зместу паўнатой і закончанасцю выказанай думкі, адзінствам тэмы, а паводле інтанацыі распадаецца на дзве супрацьпастаўленыя часткі: першую — павышаную і другую — паніжаную.

ПЛАН ВЫРАЖЭННЯ — 1/ моўная арганізацыя тэксту; 2/ успрынятае выказвання /тэксту/ на аснове граматычных адзнак моўных сродкаў,якія ўваходзяць у склад гэтага выказвання /тэксту/, г.зн. успрынятае элемента моўнага знака /кода/.

ПЛАН ЗМЕСТУ — 1/ ідэйна-тэматычны, інфармацыйна-эстэтычны бок тэксту; 2/ успрынятае выказвання /тэксту/ на аснове семантыкі моўных сродкаў, што ўтвараюць гэта выказванне /тэкст/, г.зн. успрынятае ўнутранага элемента моўнага знака /кода/.

ПОЎНЫ АНАЛІЗ ТЭКСТУ — аналіз літаратурна-мастацкага тэксту як узаемадзеянне ўсіх моўных узроўняў тэксту з ідэйна-тэматычным зместам яго. Гл. Лінгваэстэтычны аналіз тэксту.

ПРАГМАТЫКА — 1/ раздзел семіётыкі, які вывучае адносіны да знакаў тых, хто гаворыць /гаворачых/; 2/ навука, што вывучае функцыянаванне моўных знакаў у маўленні. Лінгвістычная П. займаецца вывучэннем

пытанняў, звязаных з гаворачым суб"ектам, адрасатам, іх узаемадзеяннем у камунікацыі, сітуацыяй моўных зносін.

ПРАЗАІЧНАЯ МОВА — 1/ не вершаваная мова /гл./; 2/ мова мастацкіх празаічных і ў большасці выпадкаў драматургічных твораў; 3/адна з форм маўлення /гл./.

П.М. вельмі блізкая да штодзённа-бытавой мовы, мовы навукі,прэсы і інш. Слова ў П.М., выступаючы сродкам адлюстравання і ўзнаўлення рэальных аб"ектаў, дзеянняў, з"яў, перажыванняў герояў, мае канкрэтызаваны сэнс, пластычную дакладнасць. Кожная дзейная асоба /герой, персанаж/ празаічнага твора надзяляецца індывідуалізаванай мовай. Узаемадзеянне голасу пісьменніка і галасоў герояў адкрывае перад П.М. шырокія магчымасці шматграннага, поліфанічнага маўлення. Некалькі інакш выглядае мова драматургічных твораў. У іх няма шырокіх апісанняў, замалёвак, карцін, як у раманах, аповесцях, апавяданнях. Мова драматычных твораў — амаль жывая гаворка паміж людзьмі, і таму шматлікія даследчыкі лічаць яе вусна-гутарковым маўленнем, гутарковым /размоўным/ стылем /гл./. Аднак гэта бліжэй за ўсё стылізацыя /гл./ вусна-гутарковага маўлення, а не само яно.

ПРАЗАІЧНАЯ СТРАФА — сінтаксічна-стылістычная адзінка, што складаецца з групы ўзаемазвязаных закончаных сказаў; складанае сінтаксічнае цэлае /гл./.

ПРАТАТЫП — канкрэтная, рэальная асоба, якая паслужыла асновай для стварэння вобраза дзейнай асобы, вобраза-характара, вобраза-тыпа /гл./.

ПСІХАЛАГІЧНЫ АНАЛІЗ — раскрыццё псіхалогіі чалавека ў літаратурна-мастацкім творы /гл./. П.А. характэрны для мастацкай літаратуры ва ўсе перыяды яе развіцця, бо аб"ект яе пазнання — духоўны свет чалавека. Асабліва паслядоўна праяўляецца ў рэалістычнай літаратуры, дзе чалавек паказваецца глыбока і шматбакова, у разнастайных сувязях з асяроддзем і абставінамі, трактуецца як мастацкі характар,тып.

ПУАНТ — нечаканая канцоўка літаратурна-мастацкага твора /гл./,у якой у афарыстычнай форме можа выяўляцца ідэя ці ідэйны змест /гл./ твора. Уласцівы пераважна байкам, жартам, анекдотам, эпіграмам і інш.

РАСЧЛЕНЕНЫ /ПАЎЗРОЎНЕВЫ/ АНАЛІЗ ТЭКСТУ — звычайна папярэдні этап у падрыхтоўцы да суцэльнага аналізу лінгвістычнага /стылістычнага/ /гл./, які, як правіла, праводзіцца паслядоўна, ад першага да апошняга слова /радка, абзаца/ тэксту ці знака прыпынку.

РОД МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ — сукупнасць адзнак, паводле якіх выду-

чаюцца літаратурна-мастацкія творы /гл./. Асноўнымі Р.М.Л. з"яўляюцца эпас, лірыка і драма. Яны самі па сабе не існуюць, а выяўляюцца ў розных відах і жанрах /гл./ літаратурна-мастацкіх твораў.

Р.М.Л. у сваіх жанрах, канкрэтных творах, як правіла, узаемадзейнічаюць, узаемапранікаюць. У эпічных творах можа ў значнай ступені праяўляцца лірычны або драматычны спосаб адлюстравання рэчаіснасці ці наадварот. Такое ўзаемапранікненне бывае настолькі значнае, што ў апошнія дзесяцігоддзі нават выдзяляюцца „змешаныя" Р.М.Л. — ліра-эпічны і ліра-драматычны. Гл. Жанр.

РЫТМАМЕЛОДЫКА — 1/ чляненне маўлення ў адпаведнасці з пэўнымі інтанацыйнымі і рытмічнымі мадэлямі; 2/ адзін з састаўных элементаў інтанацыі, павышэнне і паніжэнне голасу пры маўленні; мелодыка; 3/ тое, што адначасова адносіцца і да рытмікі /гл./, і да мелодыкі /гл./.

РЫТМІКА — 1/ раздзел фанетыкі, які вывучае агульныя заканамернасці рытмічнай пабудовы маўлення; 2/ раздзел вершазнаўства, які вывучае рытмічную пабудову нацыянальнага верша ў яго гістарычным развіцці; 3/ рытмічны склад асобнага верша, цыкла ці вершаванага зборніка, усёй творчасці таго ці іншага паэта.

РЫТОРЫКА — 1/ навука пра выразнасць маўлення; тэорыя прамоўніцкага мастацтва і майстэрства; 2/ напышлівае, але малазмястоўнае маўленне.

РЭМАРКІ — 1/ заўвагі аўтара тэксту, якія ўдакладняюць ці дапаўняюць пэўныя дэталі; 2/ тлумачэнні драматурга для чытача, пастаноўшчыка і акцёра ў тэксце п"есы; 3/ аўтарская мова /гл./ у драматургічным творы.

РЭПЛІКІ — 1/ асобныя выказванні ў дыялогах і палілогах /гл./; 2/ словы, з якімі адна дзейная асоба п"есы звяртаецца да другой. Варта адрозніваць Р.-сігналы /з іх пачынаецца дыялагічнае маўленне, яны вызначаюць тэму гутаркі і мэту гутаркі/ і Р.-рэакцыі /яны адказавыя, бо раскрываюць тэму і мэту ў форме адказу на пастаўленае пытанне ў папярэдняй рэпліцы/.

РЭФРЭН — 1/ слова, радок ці страфа, якія паўтараюцца праз пэўную колькасць радкоў у вершы; 2/ канцоўка страфы ці верша, што была выказаная раней.

СІМВАЛ — 1/ адзін з тропаў /гл./, які абазначае ўмоўную з"яву праз вобраз, што нечым нагадвае гэту з"яву; 2/ адзін з відаў іншасказання, прыём мастацкага паказу; 3/ катэгорыя мастацкай свядомасці, якая адлюстроўвае шматграннасць максімальна абагульненых вобра-

заў, іх умоўна-знакавае сэнсавае значэнне. У якасці С. выступаюць пэўныя прадметы, расліны, жывёлы, з"явы прыроды, колеры і г.д. Сусветна вядомыя вобразы-сімвалы Ікара, Праметэя, Голуба і інш. С. блізкія да метафары і алегорыі. У адрозненне ад іх С. больш свабодныя ад традыцыйных пераносаў аднаго значэння на іншае. Сутнасць С. раскрываецца ў супастаўленні з блізкімі паводле значэння, але больш канкрэтнымі паводле сэнсу паняццямі вобраза мастацкага /гл./.

СКЛАДАНАЕ СІНТАКСІЧНАЕ ЦЭЛАЕ — гл. Звышфразавае адзінства.

СТЫЛІЗАЦЫЯ — 1/ імітацыя, падробка чаго-небудзь пад што-небудзь; 2/ мэтанакіраванае ўзнаўленне ў мастацкіх творах моўных асаблівасцяў стылю пэўнай эпохі, літаратурнага напрамку, сацыяльнага асяроддзя, індывідуальнай манеры пісьменніка, выбраных аўтарам у якасці аб"екта дзеля перайманне.

СТЫЛІСТЫКА — 1/ навука пра стылі /гл./; 2/ раздзел мовазнаўства, у якім вывучаюцца спосабы выкарыстання моўных сродкаў і катэгорый у адпаведнасці з характарам і ўмовамі выказвання, яго мэтай, а таксама сістэма стыляў /гл./ той ці іншай літаратурнай мовы; 3/ раздзел літаратуразнаўства, у якім вывучаецца мова літаратурна-мастацкага твора /гл./ у яе суадносінах з вобразнай структурай і ідэйна-тэматычным зместам гэтага твора, а таксама індывідуальны стыль /гл./ таго ці іншага пісьменніка або цэлага літаратурнага напрамку. Адрозніваюць С. агульную і прыватную, лінгвістычную і літаратуразнаўчую, функцыянальную /тэарэтычную/ і прыкладную /практычную/, параўнальную і супастаўляльную, а таксама С. мовы і маўлення. Гл. Лінгвастылістыка.

СТЫЛІСТЫЧНЫ ЭКСПЕРЫМЕНТ — гл. Лінгвістычны эксперымент.

СТЫЛІСТЫЧНЫЯ ФІГУРЫ — гл. Фігуры маўлення.

СТЫЛЬ — 1/ функцыянальная разнавіднасць літаратурнай мовы, што адрозніваецца адборам моўных сродкаў і ўжываннем іх у адпаведнасці са зместам, тэмай, задачамі і сітуацыяй маўлення. С. мовы; 2/ выкарыстанне функцыянальнай разнавіднасці мовы ў канкрэтнай сітуацыі маўлення. С. маўлення; 3/ пабудова маўлення ў адпаведнасці з нормамі граматыкі і словаўжывання. Так званы С. складаны, цяжкі, лёгкі, даступны і г. д.; 4/ адбор сродкаў мовы, заснаваны на экспрэсіўна-стылістычнай іх афарбоўцы. С. урачысты, зніжаны і г.д.; 5/ характэрная для таго ці іншага літаратурнага жанра /гл./, пісьменніка ці яго твора сукупнасць прыёмаў выкарыстання моўных сродкаў. Гэта можа быць С. аповесці К.Чорнага „Лявон Бушмар", С. самога К.Чорнага і інш.

СТЫЛЬ ІНДЫВІДУАЛЬНЫ — пісьменніцкая індывідуальнасць, сродкі і спосабы аўтарскага пісьма. Паводле „Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі", стыль — гэта выяўленыя пачуццём вузлавыя, найбольш характэрныя лініі спалучэння зместу і формы, што з"яўляюцца носьбітамі адзінства твора і адначасова асаблівасцей аўтарскай індывідуальнасці. У савецкай тэорыі мастацтва — гэта і светапогляд мастака, і метад мастацкі /гл./, і вобраз мастацкі /гл./, і комплекс элементаў формы і зместу, і шмат інш.

СТЫЛЬ МАСТАЦКІ — адзін з асноўных функцыянальных стыляў мовы /побач з афіцыйна-справавым, навуковым, публіцыстычным і гутарковым як базавымі стылямі той ці іншай літаратурнай мовы/, што ўтвараецца сістэмай моўных сродкаў мастацкай літаратуры ў яе галоўных родах — эпасе, лірыцы і драме. С.М. выкарыстоўваецца ў эстэтычнай сферы зносін, абслугоўвае патрэбы духоўнага жыцця грамадства. Гэтым стылем пішуцца літаратурныя творы розных жанраў /гл./.

СЮЖЭТ — сістэма падзей у творы, у якіх раскрываецца і развіваецца характар. С. звычайна грунтуецца на канфлікце, на супярэчнасцях, што ўзнікаюць паміж дзейнымі асобамі /персанажамі, героямі/, іх поглядамі і перакананнямі, пачуццямі і імкненнямі. Развіццё С. ідзе па наступных этапах: экспазіцыя /у ёй аўтар знаёміць з месцам, часам дзеяння і героямі /персанажамі, дзейнымі асобамі/; завязка /падзея або некалькі падзей, якія ўцягваюць дзейных асоб у канфлікт, спрэчку, барацьбу/; развіццё дзеяння /падзеі, якія вынікаюць з сутыкнення, барацьбы дзейных асоб/; кульмінацыя /момант найвышэйшага напружання ў развіцці дзеяння/; развязка /падзея, у якой вырашаецца канфлікт і пасля якой развіццё дзеяння спыняецца/.

ТАНАЛЬНАСЦЬ — 1/ складаны комплекс прасадычных элементаў, якія ўключаюць мелодыку, рытм, інтэнсіўнасць, тэмп, тэмбр і лагічны націск, што служаць у сказе як для выражэння розных сінтаксічных катэгорый і значэнняў, так і экспрэсіўных і эмацыянальных афарбовак; гл. Рытмамелодыка; 2/ прынцып арганізацыі гарманічнага цэлага на аснове падпарадкавання сугуччаў, тонаў, паслядоўнасцей і інш.цэнтральнаму элементу; 3/ сістэма лагічна дыферэнцыраваных сувязей на аснове галоўнага тону, які рэгулюе прыцягненне гукавышынных элементаў.

ТРАНСЛІНГВІСТЫКА — тое, што і Лінгвістыка тэксту /гл./.

ТРОПЫ — 1/ адзін з найважнейшых і старажытнейшых прыёмаў стварэння мастацкага вобраза /гл./; 2/ слоўныя вобразы, заснаваныя на ўжыванні слоў, словазлучэнняў, сказаў з пераносным значэннем дзеля

ўзмацнення выяўленчасці і выразнасці маўлення. Т. дапамагаюць лаканічна і вобразна выявіць сутнасць з"явы, індывідуалізаваць яе, даць ёй ацэнку. У мове мастацкіх твораў Т. адыгрываюць вельмі важную ролю: пашыраюць магчымасці пазнання і адлюстравання жыцця, павялічваюць сэнсавую ёмістасць слова, узбагачаюць маўленне новымі адценнямі, дапамагаюць пісьменніку ствараць яркія вобразы і праз іх выяўляць сваю ацэнку жыццёвых з"яў, свае адносіны да іх. Адрозніваюць Т. простыя: эпітэт, параўнанне; складаныя: метафара, метанімія, сінекдаха, алегорыя, сімвал /гл./, гіпербала, літота, іронія, гратэск, перыфраза, паэтычны этымалагізм; канкрэтна-пачуццёвыя: успрымаюцца з дапамогай асацыятыўных магчымасцей зроку, слыху, дотыку, нюху і смаку; умоўна-асацыятыўныя: вызначаюцца вялікай доляй умоўнасці, здольнасцямі лагічнага мыслення чалавека, яго ведаў, жыццёвай дасведчанасці. Багацце Т. прадвызначае метафарычны /„вобразны"/ стыль, адсутнасць іх — аўталагічны /„бязвобразны"/ стыль маўлення. Гл. Фігуры маўлення.

ТЫПІЗАЦЫЯ — працэс раскрыцця і ўзнаўлення тыповых характараў і тыповых абставін у літаратурна-мастацкім творы /гл./, асноўны метад мастацкага пазнання, адлюстраванне тыповага /гл./. Ажыццяўляецца шляхам вобразнага выяўлення ў прыродзе, грамадскім і духоўным жыцці эстэтычна значымых заканамерных прыкмет, што з"яўляюцца агульнымі для ўсіх ці большасці індывідуальных з"яў і прадметаў дадзенага віду або роду. У аснове Т. — наяўнасць тыповага ў самой рэчаіснасці і здольнасць мастацкага мыслення да абагульнення мастацкага /гл./, вобраза мастацкага /гл./.

ТЫПОВАЕ — адзінства агульнага і індывідуальнага ў канкрэтна-пачуццёвым вобразе /мастацкім вобразе, вобразе-характары, вобразе-тыпе/. У тыповых характарах і іх узаемадзеянні, у іх сувязях з абставінамі рэчаіснасці, па-мастацку ўвасоблены змест і сутнасць канкрэтных узаемаадносін асобы з грамадствам, навакольным светам, часам. Т. — гэта форма мастацкага абагульнення жыцця, уласцівая рэалізму. У рамантычных творах, напрыклад, пісьменнік ідзе шляхам ідэалізацыі характараў, паказу герояў і абставін незвычайных, выключных. У Т. адлюстроўваюцца і агульначалавечыя рысы. Літаратурныя вобразы-тыпы і вобразы-характары маюць вялікае пазнавальнае і выхаваўчае значэнне. Яго маюць не толькі станоўчыя, але і адмоўныя вобразы-тыпы і вобразы-характары: яны „папярэджваюць" нас ад памылак у жыцці, паказваюць, да чаго апошнія прыводзяць.

ТЭКСТ -- 1/ напісанае, надрукаванае /выказванне, абзац, раздзел твора і г.д./ або выказанае вусна паведамленне, якое характарызуецца сэнсавай і структурнай завершанасцю, яго можна ўзнавіць, паўтарыць у тым самым выглядзе; 2/ паслядоўнасць з некалькіх ці многіх сказаў, пабудаваных адпаведна з правіламі і сэнсавымі заканамернасцямі той ці іншай мовы /яе звязнасцю, парадкам слоў і інтанацыяй/; 3/ твор пісьменнасці, літаратуры ці фальклору, што напісаны, надрукаваны ці бытуе ў вуснай форме; 4/ аўтарскі твор без каментарыяў і дадаткаў да яго; 5/ слоўная частка ілюстраванага выдання. Гл. Літаратурна-мастацкі тэкст, Інтэртэкстуальнасць, Тэорыя тэксту, Тэксталогія.

ТЭКСТАЛОГІЯ -- 1/ дапаможная галіна навукі ў літаратуразнаўстве, якая займаецца вывучэннем тэксту, устанаўленнем варыянтаў і галоўнай рэдакцыі твораў, а таксама тлумачэннем тэксту пры публікацыі; 2/ галіна філалогіі, што вывучае гісторыю тэксту твораў пісьменнасці, літаратуры і фальклору для далейшага даследавання і публікацыі. Галоўная задача Т. -- устанаўленне і крытычнае прачытанне тэксту на падставе вывучэння яго крыніц /рукапісаў, друкаваных выданняў/, класіфікацыі і інтэрпрэтацыі перапрацовак тэксту, выяўленне скажэнняў, зробленых пабочнымі асобамі. Т. патрабуе шырокай дасведчанасці даследчыка, выкарыстання даных бібліяграфіі, крыніцазнаўства, палеаграфіі, археаграфіі, гісторыі грамадскай думкі, мовы і г.д. Гл. Герменеўтыка, Інтэрпрэтацыя тэксту, Лінгвістыка тэксту, Тэорыя тэксту.

ТЭОРЫЯ ІНФАРМАЦЫІ -- 1/ раздзел кібернетыкі, у якім вывучаюцца спосабы вымярэння, перадачы, пераўтварэння і захавання інфармацыі; 2/ агульная тэорыя сувязі, якая распрацоўвае эфектыўныя метады перадачы інфармацыі па лініях сувязі. Тут вывучаюцца праблемы аптымальнага кадзіравання і фільтрацыі інфармацыі, выяўленне і прадказанне сігналаў. Даследуюцца таксама пытанні аналізу змястоўнасці і вызначэння каштоўнасці інфармацыі.

ТЭОРЫЯ ТЭКСТУ -- філалагічная навука, асноўным аб"ектам якой з"яўляецца вербальны /слоўны/ тэкст, асабліва з боку яго звязнасці і суцэльнасці. Агульная функцыянальная накіраванасць Т.Т. асабліва важная для аналізу мастацкага тэксту, дзе праводзіцца вызначэнне яўных і няяўных сэнсаў, улічваючы паказчыкі ўсіх моўных узроўняў. Т.Т. адрозніваецца ад ранейшых чыста апісальных падыходаў да тэксту устаноўкай на абавязковае дэкадзіраванне змястоўнага боку.

УНУТРАНАЯ ФОРМА СЛОВА /ФРАЗЕАЛАГІЗМА/ -- матываваная сувязь гукавой абалонкі /іншых кампанентаў/ слова /фразеалагізма/ з яго значэннем: пятніца /пяты дзень тыдня/, намыліць шыю /увагнаць у пот, нібы памыць з мылам/. У.Ф.С./Ф/ з часам забываецца, і яе ўстанавіць дазваляе этымалагічны аналіз слова /фразеалагізма/.

ФАБУЛА -- 1/ сістэма знешняга дзеяння ў творы, якая можа перадавацца немастацкім спосабам, пераказвацца; 2/ тое, што і сюжэт /гл./.

ФІГУРЫ МАЎЛЕННЯ -- выслоўі, фразы, якія выкарыстоўваюцца дзеля ўзмацнення выразнасці выказвання. Вылучаюцца своеасаблівай сінтаксічнай будовай. Падзяляюцца на рытарычныя і стылістычныя /сінтаксічныя/ фігуры. Да рытарычных Ф.М. адносяцца рытарычнае пытанне, рытарычны зварот і рытарычны вокліч. Да стылістычных Ф.М. адносяцца разнастайныя паўторы /анафара, эпіфара, кальцо, падваенне, шматзлучнікавасць, шматпрыназоўнікавасць і інш./, усе віды і формы парушэння звычайнай сінтаксічнай ці лагічнай сувязі /інверсія, анакалуф, эліпсіс, недаказ і інш./, супастаўленне і супрацьпастаўленне поўных сінтаксічна-інтанацыйных адзінстваў /паралелізм, антытэза, ампліфікацыя, перыяд і інш./.

ФОНІКА -- 1/ раздзел паэтыкі, які вывучае гукавую арганізацыю вершаванай мовы /гл./; 2/ гукавая арганізацыя вершаванай мовы: рытм, рыфма, страфіка, паэтычны сінтаксіс /рытмамелодыка і меладыка/, інтанацыя; 3/ гукапіс /алітэрацыя, гукаперайманне, асананс і інш./.

ФОРМЫ МАЎЛЕННЯ -- 1/ маўленне як вынік маўленчай дзейнасці: гаварэнне, слуханне, пісьмо, чытанне; 2/ маўленне як разнавіднасць камунікацыі пры дапамозе мовы: літаратурнае і нелітаратурнае /дыялектнае/; 3/ маўленне як разнавіднасць літаратурнай мовы: вуснае і пісьмовае; 4/ маўленне як выказванне /гл./ ці тэкст /гл./: аўтарская мова /гл./, мова дзейных асоб /гл./, простая мова, ускосная мова, няўласна-простая мова; 5/ маўленне як дыялог /гл./ і маналог /гл./.

ФРАГМЕНТ -- 1/ асобная частка ці ўрывак кампазіцыйнага адзінства; 2/ урывак тэксту.

ФРАГМЕНТАРНЫ АНАЛІЗ ТЭКСТУ -- лінгвістычны /стылістычны/ аналіз якой-небудзь часткі /нават самай мінімальнай/ тэксту /гл./.

ФУНКЦЫЯНАЛЬНА-СТЫЛІСТЫЧНАЯ АФАРБОЎКА -- тып афарбоўкі /гл./, звязаны з непасрэднай прыналежнасцю да пэўнага функцыянальнага стылю /гл./.

ЧАСТКОВЫ ЛІНГВІСТЫЧНЫ /СТЫЛІСТЫЧНЫ/ АНАЛІЗ ТЭКСТУ -- тое, што і Фрагментарны аналіз тэксту/гл./.

ШМАТСТУПЕННЫ ЛІНГВІСТЫЧНЫ/СТЫЛІСТЫЧНЫ/ АНАЛІЗ ТЭКСТУ -- лінгвіс-

тычны /стылістычны/ аналіз тэксту з выкарыстаннем метадаў і прыёмаў літаратуразнаўчага, тэксталагічнага, эстэтычнага і інш. Гл. Комплексны аналіз /мастацкага/ тэксту.

ЭКЗЕГЕТЫКА -- 1/ вучэнне пра спосабы навуковага прачытання, разумення, філалагічнага тлумачэння і інтэрпрэтацыі літаратурна-мастацкага твора /тэксту/ у спалучэнні з рэканструкцыяй яго /пераважна старажытнага/; 2/ тое, што і Герменеўтыка, Інтэрпрэтацыя тэксту, Тэксталогія /гл./.

ЭМАЦЫЯНАЛЬНА-ЭКСПРЭСІЎНАЯ АФАРБОЎКА -- тып афарбоўкі /гл./ моўных сродкаў, якая ўбірае ў сябе не толькі паняцці высокага, урачыстага, нізкага, пагардлівага і г.д. адцення слоў, словаформ і словазлучэнняў, але паняцці станоўчай ці адмоўнай ацэнкі, у выніку чаго атрымліваюцца эмацыянальна-экспрэсіўна-ацэначныя словы, словазлучэнні, сказы, выказванні, тэксты /гл./.

ЭПІЛОГ -- заключная частка літаратурна-мастацкага твора, што ідзе пасля развязкі сюжэта /бывае і ў самым пачатку твора/, у якой паведамляецца пра далейшы лёс дзейнай асобы /герояў, персанажаў/. Адрозніваецца ад пасляслоўя, якое не з"яўляецца працягам сюжэта /гл./.

ЭСТЭТЫЧНАЕ ВЫХАВАННЕ — мэтанакіраваны працэс фарміравання ў чалавека эстэтычных адносін да рэчаіснасці; развіццё эстэтычнай культуры асобы: умення ўспрымаць, ацэньваць і асвойваць эстэтычныя каштоўнасці ў рэчаіснасці і мастацтве /у тым ліку і мастацтве словам/, разумення і перажывання ўсяго спектра эстэтычных з"яў рэчаіснасці і чалавечай свядомасці -- прыгожага і агіднага, узнёслага і нізкага, трагічнага і камічнага і інш.

ЭСТЭТЫЧНАЯ ФУНКЦЫЯ МОВЫ /ТВОРА, ТЭКСТУ/ -- прызначэнне моўных /моўна-выяўленчых/ сродкаў задавольваць патрэбы эстэтычнага /вобразнага/ мыслення і ўздзеяння на эстэтычныя ўстаноўкі адрасата /чытача, слухача, гледача/. Адзін з асноўных кампанентаў прагматычнай функцыі мовы, або функцыі ўздзеяння, побач з пабуджальнай, эмацыянальнай, эмацыянальна-ацэначнай, экспрэсіўнай, кантактнай і інш.

ЭЎФЕМІЗМЫ -- больш культурныя, далікатныя ці прыгожыя словы або словазлучэнні, якімі замененыя непрыемныя ці непрыстойныя словы або словазлучэнні: недалёкі чалавек замест дурань, ухіляцца ад ісціны -- ілгаць, нябожчык -- мярцвяк, хірургічнае ўмяшанне -- аперацыя, перайсці ў паважаны ўзрост -- стаць старым і г.д. Часта Э. выступаюць у ролі сінонімаў, і таму ўспрымаюцца як пэўны мастацкі прыём. У якасці Э. могуць ужывацца асобныя выразы метафарычнага, метанімічнага і перафрастычнага характару.

12.000